

s ha az író úgyes áthidalásai révén volna is keletkezében, inkább leírásban halkul el. A mese hirtelen befejezése úgy hat, mint egy következtetés, melynek levezetésében főbb, bizonyító passzusok hiányoznak. Ezt az úrt gazdag lírai szépségekkel pótolja az író.

Pedig érezzük, hogy Dobosi Pécsi Máriát nem csupán nagy intelligenciájának, pompás stílusának, értékes ötleteinek kifejezése vezette. Az alakok s a regény gondolatbeli része közt örökké sejtethni, hogy valami különösebb igazságot akart kidomborítani. Ennek az igazságnak alkotó részeit megtaláljuk a könyvben, szanaszét, de ezek a részek még nem forrottak egységes eszmévé. Talán azt akarta mondani Dobosi Pécsi Mária, hogy a nő minden művészet forrása, és — ha akarja — megakasztója. A nő tette naggyá Kenedy Frankot, minden kálvárián keresztül is, és a nő akasztotta meg Gál Keletemt, mikor mint anya, szívéből kimossa a melódiát, kezéből kiüti a tollat. Ez a gondolat persze nem egyetemes érvényű s az író még egy regény területén belül, egy-két adott esetben sem tudja a szükségszerűség parancsoló erejével igazolni. Így aztán az olvasó akként összegez, hogy Gál Keletem püspök lesz, mert az a hivatása, Kenedy Frank pedig művész, mert annak született s az igazi tehetség minden poklokon keresztül is érvényesül, akár nálunk, akár odakünn. Kétség válik a könyvben az a gondolat is, hogy a Magyarok szimfóniájában speciálisan a magyar művész sorsát lássuk.

Dobosi Pécsi Mária kitűnő tehetség. Mi, akik képességeit sokra tartjuk, kivételes mértéket alkalmaztunk rá s azt a nívót emlegetjük, melynek elérésére hivatva van.

Szekula Jenő regénynek hirdetett könyve, a *Faltörő kos*, tulajdonképpen napló, a költészet és valóság összekeverésével. Főalakja maga az író, aki körül a háborús Belgrád társadalmának legkülönbözőbb egyéniségei és jelenségei kavarnak. Szekula Jenő ismeri a város minden zegét-zúgát s biztosan kalauzolja a híres-nevezetes Thallóczy uram udvarától egészen a határhídig, mely az utolsó magyar-osztrák vonat kirobogása után levegőbe röpül.

Érdekes és izgató könyv annak,

aki szereti a háborús színzavart, különböző katonai rendek és rangok, idegen fajok, különös szerelmek bábeli nyelvzavarát. Szekula Jenő emlékezetből írt, nem nagy fantáziával, a krónikás egyszerű, mindig érdekes és temészetes, színes nyelvén. Ez a biztos, pontos, kimért nyelv egész seregét dobja elének a pillanatfelvételeknek katonákról, civilekről, bohémokról, szerelmükben vergődő és elpusztuló asszonyokról, az újságíró-gárda néhány érdekes típusáról. Úgy érezzük, hogy amit hallunk, azon mód, az emlékezés mezejéről került papírra, ott vagyunk a szerző mellett a műhelyben, amint jólesőn, füstöt eregetve gondolt vissza az eseményekre s a háborús romantikában annyira gazdag évekből kiszakít néhány lapot. Természetesen, ha a *regény* szó szerint vennők a könyvet, súlyos kifogásunk volna koncepció és egymáshoz való viszonyló alakok dolgában. Am az egész könyv lényege kizárja ezt a minősítést, mert elejétől végig háborús jegyzeteket kapunk, melyek érdekes dokumentumokkal járultak hozzá a világháború magyar irodalmához. Szekula Jenő kifejezésmódja teljesen megfelel a témának; kedvesen beszélget mindenről, érdeklődést támaszt egészen jelentéktelen dolgok iránt is csöndes humorával, végtelen egyszerűségével. Megvan benne az elhíthetőségesség. A naplónak selejtesebb része az, mely — érzésünk szerint — pusztán átköltés, így maga a szerelmi történet a magyar fiú és a belgrádi asszony közt, mely önkényes címet sugallt az írónak. Olyasféle ez, mint mikor a költő egyik versének címét az egész kötet címének használja.

A könyv igen jó papíron jelent meg, csak kár, hogy a kiadó sok bántó sajtóhibát megtűrt.

Vajthó László.

Császár Elemér: A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig. Császár Elemér vasszorgalma és ernyedetlen munkakedve ismét új könyvvel gyarapította irodalmunkat. Még pedig egy sűrűn nyomott, 400 oldalas, nagy könyvvel. Az irodalmi és színi kritika történetét tárgyalja benne 1848-ig s ezzel oly művet alkotott, amilyennel a német irodalom nem dicsekedhet s

terjedelemben nem mérközhet vele Brunetiére *L'évolution de la critique*-je sem, amely Du Bellaytól Taine-ig félakkora helyen adja a francia kritika történetét, mint itt Császár a magyarét. Ha hasonló részletességgel fejtené tárgyat tovább, még legalább két ily kötetet kellene írnia. Valóban minden elismerésünkre méltó buzgalommal kutatta át évek hosszú munkájával a szépirodalmi folyóiratok kritikai rovatait s számol be lelkiismeretesen minden névvel és név nélkül megjelent bírálatról s e magában véve oly száraz anyagból, mely más kézben könnyen válhatott volna adathalmazzá, oly elevenen megírt könyvet tudott alkotni, hogy a legnagyobb élvezettel és viszonylagos könnyúséggel olvassuk végig. Mert Császár rendelkezik egyrészt az irodalomtörténész elméleti szempontjaival s képes az anyagot elvek szerint áttekinteni, mintegy a kritika fejlődését bemutatni, másrészt a szépiró élet- és emberismeretével s tetszetős előadó képességével. Császárnál megelevenednek a tárgyalt írók, beállítják őket koruk kelős közepébe, távolabbi és közelebbi környezetükbe s nemcsak a költőt, a tudóst látja bennük, mikor mint kritikuskokat elemzi, hanem a húsból és vérből való embert is a maga hibáival és gyarláságaival, hiúságával és irigységével, rokon és ellenérzésével egyetemben. Így talán vesztenek abszolút értékükből, de nyernek emberi értékben s ami fő, életteljességben. Császár oly otthon van a száz éve letűnt irodalmi társaságok személyei és apró ügyebajai közt, mint a maiaké közt is csak kevesen és képes egészen közel hozni őket hozzánk is.

Mielőtt könyvének írásába belefogott, elméletileg is igyekezett feladatát megalapozni s külön könyvben megírta *Az irodalmi kritika alapelveit* (Napkelet 1924. 1. sz.). A kritikának három főfaja van: a normatív, a descriptív és az impresszionista kritika. A normatív valamely esztétikai állásponttól ítéli meg a műveket s azt keresi megfelelné-e ennek; ami elveivel nem egyez, azt már eleve elítéli. Ez a kritika uralkodott a klasszicizmus korában általában, a bíráló a klasszikusokból elvont tanulságok alapján úgy hitte, hogy mintegy kezében

tartja azt a biztos mérővesszőt, mellyel csalhatatlanul meghatározhatja valamely irodalmi mű értékét. Lessing is Aristoteles poétikájával kezében ítélte el a francia drámát. Sainte-Beuve alapította meg a descriptív kritikát, mely a művet az író egyénisége alapján nézi, a szellem természetrajzát keresi benne s mintegy ezen keresztül igyekszik általános törvényekhez eljutni. Taine e módszert a faj, környezet és időpont s a faculté maitresse elvei alapján rendezte, de ugyanakkor meg is merevítette s szinte kizárta az esztétikai értékelés lehetőségét. Az impresszionista kritika, melynek Lemaitre a legnagyobb mestere, ismét jogaiba iktatta az egyéni megítélést, de nem normák, hanem azon esztétikai benyomások alapján, melyek magának a műnek nyomán támadnak a művészileg fogékony lélekben.

Az a kor, melyet Császár rajzol, a Magyar Hirmondótól (1780) a Szépirodalmi Szemléig (1847), nagyban és egészben a normatív kritika kora. A kritikus határozott elvek birtokában főcéljának tűzi ki a mű megbíráását: recenzióját vagy rostáját, ahogy akkor mondták, vette legyen az elveket akár Horatiustól és Goethétől, mint Kazinczy, Schillertől és Herdertől, mint Kölcsény, Lessingtől és Aristotelestől, mint Bajza. Ez adta meg azt a feltétlen biztosságot, mellyel a bírálendő mű hibáit és erényeit megállapították. Ezért mertek ridegek és szigorúak lenni s állították fel Lessing nyomán azt a szerencsétlen elvet, hogy a tehetséges költőket szigorúbban kell bírálni, mint a kisebbeket. Innen az a fölény, mely általán e kritikákon előmlik s mely így épp a tehetséges írókat bősízítette föl. Egyik-másik kritikus egyenesen úgy tekinti az írókat, mintha az csak tökéletlenül bírná imitt-amott megvalósítani amaz esztétikai elveket, melyeknek ő föltétlenül birtokában van.

A kritikának e fölényes módszere és leckéztető hangja az, ami oly nehezen engedte meghonosulni, hogy egyes kísérletek után el is hallgattott. A kritikusok nem voltak tisztában feladatukkal, a közönség meg a kritikával. Az addig naivul élvező publikum nem értette meg

szerepét s ellenséges támadást láttott benne kedvelt írói ellen. Az írók pedig a kritikust meddő, tevénytelen alkotásra képtelen, vagy kevéssé képes talentumnak tartották, aki irigységből tépdesi a mások babérait. Még 1827-ben is az Élet és Literatura Köleseynek ezzel a szomorú kijelentésével zárja le pályafutását: Kritika nem nekünk való.

Bajzaé az érdem, hogy a közönségben fölébresztette a kritika szükségérzetét. Az írók elszaporodtak, már nem kellett minden irodalmi műben hazafias cselekedetet látni s a kritikában nemzetrontást. Mindenki érezte a tehetségtelenek elriasztásának s az igazi értékek meghatározásának kötelességét. Császár érdekesen mutatja ki, hogy Bajza, a rettegett kritikus, tulajdonképp alig írt kritikát színi bírálatokon kívül, művészi bírálatot pedig, amilyen Kazinczy Himfybírálata, vagy Kölesey három kritikája volt, egyetlenegy sem. Bajza inkább polemikus volt s azok a harcai, melyeket a Conversationslexicon, majd a Pyrker-kérdés körül vívott s melyekben Döbrenteyt és Dessewffy-t összezúzta s Kazinczyt ledöntötte az irodalmi vezérség polcáról, keltették fel szélesebb körök érdeklődését az irodalom kérdései iránt. A kritika jogosultságát, amit Kazinczy hirdetett és Kölesey eredménytelenül próbált elismertetni, Bajza vívta ki. A kritika az irodalom szerves alkotó része, nélkülözhetetlen eleme lett, az íróvilágnak el kellett tűrnie örködését.

A magyar kritika történetében korszakot alkot Petőfi föllépése. Nem túlzás, úgymond Császár, ha azt állítjuk, hogy a negyvenes évek közepének nem volt izgatottabb kérdése, mint az: igazi vagy álprófeta-e Petőfi? A zseni a magyar költészetbe Petőfi személyében vonsult be, mint annak idejében Goethe a német irodalomba. A tekintélyekben megrögzött kritikának el kellett ismernie a zseni törvényhozó szerepét, a hagyományokkal szemben az egyéniség hatalmát. Petőfi egészen új esztétikai értékeket hozott a magyar irodalomba: arisztokratikus felfogás helyett demokratikus világnézetet, fentebb stílyhelyett népies hangot, retorika és pátoasz helyett egyszerűséget, konvenció helyett őszinteséget, ünnepi

dikció helyett a szenvedély hangját s a humor derűjét, formatökély helyett formaszabadságot, tekintélytisztelet helyett a zseni autonómiáját. Az egyéniség ilymértékű megnyilvánulása, az egyéni élmény ekkora térfoglalása épp azokat döbrentette meg első sorban, akikben erősen éltek a klasszicizmus hagyományai; a közönség bámulva tekintett az új jövevényre s csakhamar meghódolt neki, az ifjúság pedig bálványként ünnepelte. Császár három csoportba foglalja az akkori kritikát: az egyiknek tagjai az ósdi ízlésű kritikusok; ideáljuk Bajza s az epigonok kezében vértelenné cse-nevészedett, érzélgős líra. A másik irány az ifjú óriásoké, a fiatalságé, akik Petőfi lángelméjét felismerik, de inkább túlzásaiért, hetykeségéért, szertelenségéért rajonganak. A harmadik csoport: a komoly, értékes kritikusok, a Szépirodalmi Szemle munkásai: Henszlmann, Pulszky és Eötvös.

A Szépirodalmi Szemle kritikai munkásságának tárgyalásával végződik Császár könyve. Kiválóbb az egyes egyéniségek rajzában, mint a kritikai irányok feltűntetésében. Az ismert alakokat is többnyire új és igazabb megvilágításban mutatja. Kazinczynak Toldytól és Gyulai-tól idealizált képét, melyet nagyjában Váczy is fenntartott, már Pintér irodalomtörténete némileg megkorrigálta, Császár bátran ki-mondja, hogy érzelmi mozzanatok, első sorban végtelen hiúsága s az előkelő társadalmi rend iránt való tisztelete elhomályosították tiszta látását s hogy neki, az ízlés mesterének, nem volt feltétlenül megbízható ízlése. Bírálataiban rendszerint a felületen maradt s nem nézett a műalkotás mélyére. Kölesey Csokonai kritikájáról azt mondja Császár: „Nem tudnék a magyar kritika történetében még egy példát idézni, amelynek ítéletei ennyire távol esnének az igazságtól.“ Sajátságos, hogy viszont a Berzsenyi kritikáról azt jegyzi meg, hogy „ma nem volna túlságosan szigorú.“ Pedig helyesen sorolja fel ennek is tévedéseit, de Császár, úgy tetszik, Berzsenyit kisebb költőnek tartja, mintsem az nézetem szerint helyes. Találó a három negyvenes évekbeli szerkesztő jellemzése: Vahot hetvenkedő, Frankenburg kötekedő, P.

Horváth Lázár nagyzó. Vahotnak azonban kiemeli agilitását, erős nemzeti érzését s hogy ő érezte meg először Bánk-bán igazi nagyságát, nem Gyurmán Adolf, mint eddig vallottuk. Méltó sorokat szentel két eddig nem eléggé méltatott nagyságnak: Szontagh Gusztávnak és Henszlmann Imrének. Azt tisztult ízlésű, józan ítéletű, a költői szépségek iránt fejlettérzékű kritikusknak festi, kinek tollát sohasem vezeti, mint legtöbb kortársát, pártos elfogultság. Henszlmant a negyvenes évek legnagyobb, legképzettebb kritikuskának mutatja be, a francia dráma elleni nagy elfogultsága dacára is, mely túlzó Shakespeare-kultuszából folyt. De e két egyéniségen kívül, tallát jellemzéseket olvashatunk Pulszkyról, Eötvösről, Toldyról, valamint számos harmad- és negyedrendű kritikusról is. Gazdag, eleven képsorozat ez: megrajzolásuk egyformán dicsőség a szerzőnek és gyönyörűség az olvasónak. Vajha folytatása következne!

Zlinszky Aladár.

Erdélyi József. Három éve *Ibolya-level* címmel ösztövérs versesfüzet jelent meg egy addig ismeretlen ifjú költőtől. A huszonnégy, többnyire kurta, igen sokszor népdalszerű költemény élénk figyelmet keltett. Hatásának legfőbb titka talán az volt, hogy kevés költő jelentkezett az utóbbi években, ki annyira hiján lett volna a külső hatások vadászásának. Megszólalása szinte forradalmian egyszerű volt. Már maga az is meglepetés számba ment, hogy egy egészen fiatal poéta nem Adyban keres követnivaló példát, hanem Petőfiben. De azért Petőfi-utánzó sem volt. Valami meglepő természetességgel adaptálta Petőfi formáit, mikben meg tudta őrizni a maga egyéni jegyeit. Ebben az egyéniségben sok szeretetreméltóság nyilvánult meg, mélyen költői kedély s nem mindennapi közvetlenség. E lírai „elsődlegesség” határozta el legélesebben a magyar líra mai művelőinek csaknem egész táborától. Ez utóbbinak hangjában — tagjainak minden színbeli különbözősége ellenére is — úgyszólván általánosnak mondható az eszme és valóság közt beállt szakadás érzetének modern pesszimizmusa. Erdélyit ez az értelmi „Spaltung” mintha elkerülte volna; érzése,

szemlélete, észjárása meglepően naiv teljességű költői világképet mutat, majdnem ugyanolyan, minő a népköltészeté. Ézért érezzük nála negélyzetlennek s mintegy magától adódónak a népies hangot s ezért értjük meg, hogy a megnyilatkozás módjában szívesen vesz útmutatást Petőfőtől; s törekvése e részben azért is figyelemre és érdeklődésre méltó, mert arra vall, hogy Petőfi formái még korántsem halottak s — ha finom fogalomra ily nyers kifejezést használhatni: költői eljárása még mai költőnek is kínálhat új és termékeny lehetőségeket. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy aki eszközeihez nyúl, lélekben ne legyen tőle merőben idegen. Más lelkeségű költő legfeljebb kísérteties stílutánzatig juthat el, mint pl. Babits a *Petőfi koszorúiban*. Erdélyi nem stílutánzó, hanem — legalább jelesebb darabjaiban — iránykövető; irányé, mely érzelmi hangoltságának szervesen megfelel.

Új kötete (*Világ végén*) százegy költeményt foglal magában; ebből kilencet már első könyvében is olvastunk. De e másodsorú lenyomatott versek egyike sem egyezik meg tökéletesen a régebbi közléssel. Van, amely most felére rövidült, s van, amely kétszeresére duzzadt; de szakaszok, sorok vagy legalább is szavak valamennyiben módosultak. Ez arra mutat, hogy Erdélyi éppen nem hanyagol dolgozik: keresztlen keresi a találóbb szót s „erősebb kötést”. A módosítások legtöbbször az ízlés és tudás öregbedésére vall; s csak néha viszi lépre valami utóbb felmerült, nem éppen szerencsés ötlet vagy kifejezés. Annyi azonban megtetszik, hogy művészetét megbecsüli s gondolat és forma tisztaságát becsúgyának tekinti.

Költői képe a száz vers során határozottan egységes. A kifejezésben már kevésbé egyenletes; e tekintetben „a sikerülés remek órájának” percei nála nem éppen sűrűek. Igaz lelki indíték nélkül jóformán sohasem ír verset, de az impulzus erejét gyakran nem bírja megőrizni aránylag rövid kompozíció lezártáig sem. A *Végrendelet*, *Tavaszi délibáb*, *Közömbös ember dala* ilyen ellanyhuló költemények; s némileg elejti az *Itt* című vers befejezését is, mely pedig a rövidben sohasem kezdésnek nem kö-